

Razotkrivanje kulturne politike i borba protiv zaborava

Nežić, Alesia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:665266>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Alesia Nežić

**Razotkrivanje kulturne politike i borba protiv zaborava:
Centralna Istra i Draguč
(ZAVRŠNI RAD)**

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Alesia Nežić

Matični broj: 0115083633

Razotkrivanje kulturne politike i borba protiv zaborava:
Centralna Istra i Draguč
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentor: dr. sc. Vjeran Pavlaković

Rijeka, 3. 9. 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovim izjavljujem da sam osobno napisala završni rad pod naslovom Razotkrivanje kulturne politike i borba protiv zaborava: Centralna Istra i Draguč te da sam autorica istog. Sva literatura te ostala sredstva, podaci i izvori (mrežni izvori, knjige, znanstveni i stručni članci te završni radovi sl.) korišteni za ovaj rad pravilno su navedeni i citirani u skladu s akademskim standardima. Također, potvrđujem da ni jedan dio ovog rada nije prepisan te da nisam koristila neovlaštene materijale ili tuđe radove bez navođenja autora.

Ime i prezime studentice:

Rijeka, 3. 9. 2024.

SADRŽAJ:

1. UVOD	
1.1. UVOD U TEMU	1
1.2. CILJEVI RADA I METODOLOGIJA	2
2. OSNOVNE ODREDNICE SREDIŠNJE ISTRE	
2.1. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE	3
2.2. POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNAČAJKE	4
3. SREDIŠNJA ISTRA JUČER, DANAS, SUTRA	5
3.1. GRAD PAZIN	5
3.2. ZNAMENITOSTI DRAGUĆA	7
3.3. OSTALA KLJUČNA ODREDIŠTA CENTRALNE ISTRE	9
3.4. KULTURA I AVANTURA: GASTROTURIZAM SREDIŠNJE ISTRE	13
4. KULTURNA POLITIKA I ODRŽIVI RAZVOJ	15
4.1. STRATEGIJE VEZANE ZA ODRŽIVI TURIZAM	15
4.2. KULTURNA POLITIKA DRAGUĆA I SREDIŠNJE ISTRE	17
5. VIZIJE I STRATEGIJE	19
5.1. STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA	19
5.2. MASTERPLAN TURIZMA CENTRALNE ISTRE	21
6. ZAKLJUČAK	22
7. SAŽETAK	22
8. LITERATURA	23

1. UVOD

1.1. UVOD U TEMU

Kulturna politika često odražava identitet i kolektivno sjećanje jednog naroda, pružajući mu sredstva da očuva svoju povijest, tradiciju i kulturnu baštinu. U središnjoj Istri, regiji bogatoj povijesnim naslijeđem, kulturna politika igra ključnu ulogu u očuvanju i promoviranju kulturnih i povijesnih vrijednosti. Ovo područje, zajedno s malim mjestom Draguč, služi kao primjer kako promišljena kulturna politika može pomoći u borbi protiv zaborava i osigurati da naslijeđe bude prenošeno budućim generacijama.

Središnja Istra, smještena unutar najvećeg hrvatskog poluotoka, poznata je po svojim pitoresknim brežuljcima, srednjovjekovnim gradovima i bogatom kulturnom naslijeđu koje uključuje arhitektonske dragulje, umjetničke izraze i tradicionalne običaje. Ovo područje, premda ne uvijek u centru pozornosti kao popularnija turistička mjesta na obali, nudi bogatstvo povijesnih i kulturnih elemenata koje je važno očuvati i promovirati. Jedan od istaknutih primjera je Draguč, malo mjesto smješteno na vrhu brežuljka u samom srcu Istre, često nazivano "istarski Hollywood" zbog svoje učestalosti pojavljivanja u filmskoj produkciji. Draguč, sa svojim uskim kamenim ulicama, starim kućama i crkvama ukrašenim freskama, odražava tipičnu arhitekturu i kulturni pečat središnje Istre. Unatoč svojoj maloj veličini, ovo mjesto predstavlja važan simbol kulturnog identiteta i povijesnog kontinuiteta.

Borba protiv zaborava u središnjoj Istri i Draguču zahtijeva aktivno djelovanje kulturnih politika koje su usmjerene na očuvanje i revitalizaciju kulturne baštine. To uključuje restauraciju povijesnih građevina, promociju lokalnih običaja i tradicija te poticanje kulturnih manifestacija koje osnažuju lokalni identitet. U suvremenom kontekstu, gdje globalizacija često prijeti homogenizacijom kulturnih izraza, ovakve politike igraju ključnu ulogu u očuvanju specifičnosti i jedinstvenosti lokalnih kultura. Uloga kulturne politike u ovom kontekstu nije samo zaštitna, već i proaktivna. Ona uključuje stvaranje platformi za umjetnički izraz, obrazovne programe koji pomažu novim generacijama da razumiju i cijene svoje kulturno naslijeđe, te suradnju s međunarodnim institucijama kako bi se osiguralo priznanje i zaštita na globalnoj razini. Kulturna politika tako postaje alat za borbu protiv zaborava, osiguravajući da bogata povijest i kulturna raznolikost središnje Istre i Draguča ostanu živi i relevantni.

1.2. CILJEVI RADA I METODOLOGIJA

Ciljevi ovog rada usmjereni su na temeljitu analizu kulturne politike središnje Istre te njezine uloge u razvoju regije. Primarni cilj je istražiti trenutne prakse i strategije koje oblikuju kulturnu politiku, uz poseban naglasak na djelovanje lokalnih vlasti, kulturnih institucija i nevladinih organizacija. Nadalje, rad će ispitati utjecaj kulturnih manifestacija, poput festivala i sajмова, na lokalni gospodarski razvoj, turizam i očuvanje kulturne baštine. Ovaj esej će dalje istražiti konkretne aspekte kulturne politike u središnjoj Istri i Draguču, analizirajući kako se kroz različite inicijative i projekte nastoji očuvati i promovirati kulturna baština, te kako se lokalna zajednica aktivno uključuje u te procese.

Metodologija istraživanja temelji se na kvalitativnoj analizi i kombinaciji različitih istraživačkih metoda. U prvom koraku, provesti će se detaljna analiza relevantnih dokumenata, strategija i zakonskih okvira vezanih uz kulturnu politiku na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Kako bi se stekao uvid u percepcije i stavove ključnih dionika, provodit će se intervjui s predstavnicima lokalne vlasti, konkretno s direktoricom TZSI Sanjom Kantruti.

2. OSNOVNE ODREDNICE SREDIŠNJE ISTRE

2.1. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE

Centralna Istra obiluje raznovrsnim geografskim značajkama koje doprinose njezinoj jedinstvenoj prirodnoj i kulturnoj baštini. Za bolje razumijevanje svih kulturnih aspekata središnje Istre i samog Draguća bitno je ukratko ukazati na geografske značajke i sam smještaj te regije. Središnja Istra je područje bogato raznolikim reljefom koji je oblikovan kroz stoljeća. Dominiraju blagi brežuljci, doline i krške formacije. Vapnenački teren karakterističan je za ovu regiju, što rezultira brojnim krškim fenomenima kao što su špilje, jame i ponori. Najpoznatiji krški fenomen u ovom području je Pazinska jama, spektakularan ponor gdje rijeka Pazinčica nestaje pod zemljom. Iako središnja Istra nema velike rijeke, postoji nekoliko manjih vodotoka koji su značajni za lokalnu hidrologiju. Rijeka Mirna, koja teče sjevernim dijelom Istre, jedna je od najvažnijih rijeka i izvor života za mnoge poljoprivredne aktivnosti. Jezera su rijetka, skoro nepostojeća, međutim bitno je spomenuti umjetno akumulacijsko jezero Butoniga koje služi za navodnjavanje većeg djela Istre, pa tako i ove središnje.

Govoreći o geografskim značajkama, klima ovog područja igra veliku ulogu u turizmu i razvoju. Blaga mediteranska klima pogoduje razvoju raznovrsne vegetacije te je zbog nje središnja Istra poljoprivredno vrlo bogata regija, poznata po visokokvalitetnom maslinovom ulju, vinu i tartufima. Plodno tlo i povoljna klima omogućuju uzgoj raznih poljoprivrednih kultura, dok su šume bogate raznim vrstama gljiva, uključujući cijenjeni bijeli tartuf kojeg je u ostatku Hrvatske gotovo nemoguće naći. Industrija je uglavnom manjih razmjera, fokusirana na prehrambenu proizvodnju, obrtništvo i turizam.

Kad spominjemo konkretno Draguć, radi se o malom mjestu smještenom na 350 metara nadmorske visine¹ iz kojeg se pruža zavidan pogled na okolicu. Kao i kod ostatka ovog djela Istre, reljef karakteriziraju blagi brežuljci, terasasti vinogradi i maslinici. Brežuljkasti teren omogućava dobru drenažu tla, što je pogodno za poljoprivredne aktivnosti. Kamene kuće, uske ulice i srednjovjekovna arhitektura integrirane su u prirodni teren, stvarajući autentičnu i slikovitu vizuru. Uz turizam, poljoprivreda je svakako jedan od vodećih ekonomskih čimbenika Draguća i okolice. Maslinarstvo i vinogradarstvo kao dvije najvažnije i najčešće poljoprivredne djelatnosti zbog idealne klime, s proizvodnjom visokokvalitetnog maslinovog ulja i vina koje

¹ Valja napomenuti kako se prvobitno pretpovijesno naselje, nalazilo se na 504 metra visokom brdu, prozvanom Stari Draguć, ujedno i najvećem brdu u središnjoj Istri (<https://cerovlje.hr/hr/mjesni-odbori/draguc>). Danas se na tom mjestu nalazi oznaka o nadmorskoj visini kao dio sve popularnije pješačke staze Sv. Silvestra. <http://www.istria-trails.com/hr/staze/trail-staze/102-ch-0?&:1 over=1>

je cijenjeno u cijeloj regiji i šire. Pored toga, uzgajaju se razno voće i povrće, što doprinosi samoodrživosti i raznovrsnosti lokalne poljoprivredne proizvodnje.

Geografske značajke središnje Istre i Draguća igraju ključnu ulogu u oblikovanju kulturnog identiteta i gospodarskih aktivnosti ovog područja. Brežuljkasti krajolik, bogata vegetacija, povijesna naselja i mediteranska klima čine ovu regiju jedinstvenom i atraktivnom. Aktivna kulturna politika i naponi lokalne zajednice u očuvanju baštine osiguravaju da se bogata povijest i tradicija središnje Istre i Draguća prenose budućim generacijama, čuvajući tako kulturno naslijeđe i identitet.

2.2. POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNAČAJKE

Povijest središnje Istre i Draguća isprepliće se kroz slojeve vremena te odražava kompleksnu mješavinu utjecaja rimskog, bizantskog, venecijanskog i lokalnog karaktera. Ova regija sa svojim očuvanim povijesnim strukturama, pruža vrijedne uvide u društvene i kulturne promjene koje su oblikovale ovu regiju kroz stoljeća.

Iako o prapovijesti ove regije nema puno informacija, postoje dokazi kako je središnje područje Istre i Draguć od onda naseljeno. Prvi tragovi života na ovim prostorima datiraju još iz vremena paleolitika i neolita te su pronađeni ostaci raznih alata i primitivnih naselja, što upućuje na to da su se prvi ljudi bavili lovom, sakupljanjem i ratarstvom, dok tragovi naselja u blizini špilja i na brdima ukazuju na strateški smještene lokalitete. Odmah nakon prapovijesti dolazimo do željeznog doba kojeg su obilježili Histri po kojima je Istra i dobila ime.

Dolaskom Antike u 3. st. pr. Kr., Istra je postala dio rimskog širenja prema istoku što je rezultiralo 1. rimsko – histarskim ratom, 221. pr. Kr. Histarski gusarski napadaji na moru bili su izravan povod prethodno navedenome ratu. Početkom 2. st. pr. Kr., Rimljani su izradili Tvrđavu Akvileju čime su osigurali temelj za daljnji prodor prema istoku. U to vrijeme u Istri su već postojala naselja gradskog tipa te mnogo tih gradova postoje još i danas te nose ista imena kao što su naprimjer Plomin (Plomona), Labin (Alona) i Pula (Pola). Sva imena gradova modificirana su prema jezičnim zakonima Romana, zatim Slavena. Pobjedom Rimljana nad Histrima rezultiralo je raseljavanjem Histra te dolaskom Latina iz Italije. Tada je prvi rimski car Oktavijan August uspio pomaknuti granicu Rimskog Carstva s rijeke Ržane a rijeku Rašu čime je pripojio veći dio istarskog poluotoka pokrajini Veneciji. Istočni dio Istre, tj. Limburnija ostala je spojena s Dalmacijom. Rimljani su na području Iste uveli urbanizaciju, izradili su ceste koje su povezivale gradove čime se znatno pospješio razvoj trgovine. Također, Rimljani su prepoznali kvalitetu istarskog kamena te s njime izgradili pulski amfiteatar.

U cijeloj Istri, pa tako i središnjoj se od 539. do 788. godine odrazila bizantska vlast. Na osvajanjima od Carigrada do Ravenne, u sjevernoj Italiji, izgrađeno je niz monumentalnih građevina. Eufrazijeva bazilika u Poreču jedna je od najljepših monumentalnih građevina toga doba. Vladavina Bizanta pospješila je kulturno – umjetnički život u Istri pa tako je Ravenski biskup (rodom iz Veštra nedaleko Rovinja) odlučio dati sagraditi monumentalnu trobrodnu baziliku koju su činile ljepote ukrasa u mramoru, mozaiku i štukaturi što je i opravdalo njezin naziv, Sveta Marija Formosa (Sveta Marija Krasna).

Dolaskom Franačke vlasti u Istru potiče se naseljavanje Slavena kao kmetova te su tada gradovi izgubili svoju samoupravu. Slabljenjem samouprave grada jačala je moć Crkve. Jačanje istarskih gradova dovelo je do sukoba s Venecijom. Postupno, svi gradovi su se predali Veneciji osim Pule i Kopra. Godine 1420., patrijarh je formalno priznao poraz te je time veći dio Istre pripao Veneciji izuzevši Pazin koji je pripao Habsburgovcima. Na području Pazina nastali su brojni primjeri hrvatske pismenosti pod snažnim glagoljaškim utjecajem kao što su Plominski glagoljaški natpis, Supetarski fragment, Grdoselski ulomak, Humski grafit i Ročki glagoljski abecedarij. Važan dio u kulturnoj povijesti istre ima i Istarski razvod, a to je poznati srednjovjekovni javno – pravni spomenik napisan na hrvatskom njemačkom i latinskom jeziku. Napoleonova osvajanja Italije osjetila su se i u Istri pa je tako nakon njegovog poraza Istra pripala Austriji. Hrvatsko stanovništvo u Istri bilo je slabo obrazovano, osim djela svećenstva hrvatske nacionalnosti. Uglavnom je istarsko gradsko stanovništvo bilo je talijansko. Među istarskim stanovnicima isticao se biskup Juraj Dobrila koji se zalagao se za čuvanje tradicije, njegovanje narodnog jezika, podizanje na ekonomskoj i političkoj razini, prihvaćanje novih civilizacijskih i kulturnih postignuća u nadi pronalaska načina na koji bi se narod izvukao iz bijede.

3. SREDIŠNJA ISTRA JUČER, DANAS, SUTRA

3.1. GRAD PAZIN

"Usudi se istražiti!" - poznati je slogan kojim je Turistička zajednica središnje Istre najbolje opisala bogatstvo i ljepote glavnih turističkih atrakcija regije. Danas glavno administrativno središte Istarske županije, grad Pazin smjestio se u samom srcu Istre te je zbog bogatog kulturnog nasljeđa i prirodnih ljepota jedno od glavnih turističkih središta.

Pazinska jama, jedan je od najvećih prirodnih fenomena ovog područja. Dubok ponor, smješten na kraju grada, poslužio je kao motivacija mnogim spisateljima i književnicima, a neke od zanimljivih legendi kažu kako je poznati francuski romanopisac Jules Verne ovdje smjestio zaplet romana Mathias Sandorf te kako je jama poslužila kao inspiracija za opis ulaska u Pakao u Danteovoj Božanstvenoj komediji. Pazinska jama odličan je magnet za turiste jer uz pratnju speleologa mogu posjetiti i unutrašnjost jame ili se odvažiti na adrenalinski spust *zip – lineom*.

Uz samu Pazinsku jamu smjestila se najveća i najbolje sačuvana istarska srednjovjekovna utvrda – Pazinski kaštel. Spominje se davne 983. godine kao *Castrum Pisinium*, a po utvrđi je i grad koji se oko nje razvijao i dobio ime. Kroz povijest imao je razne uloge, kao obrambeni zid do stambene namjene, a u njemu su danas smješteni Muzej grada Pazina utemeljen 1996. godine i Etnografski muzej Istre.

Muzej grada Pazina utemeljen 1996. godine, započinje s radom godinu dana nakon, a od 2008. godine djeluje kao samostalna ustanova. Zadaća ovog muzeja je prikupljanje, očuvanje, prezentacija te stručna i znanstvena obrada kulturne, povijesne i umjetničke baštine središnje Istre, kao i organizacija galerijskih aktivnosti. Stalnu izložbu čine četiri zbirke raznovrsne tematike – Pazin i okolica od prapovijesti do ranog srednjeg vijeka, Pazinski kaštel i bune kmetova 15. i 16. stoljeća, zbirka crkvenih zvona te izložba o životnom putu i djelu biskupa dr. Juraja Dobrile.

Etnografski muzej Istre² sadrži čak 7000 predmeta, najviše tekstilnih predmeta, poljoprivrednih alata te predmeta iz svakodnevnog života istarskih sela s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Osim zanimljivih suvenira, nalaze se stolarska i kovačka radionica te tradicijska kuhinja. Namjena muzeja je sustavno sakupljati etnografsku građu iz ruralne i urbane sredine.

U starom djelu grada Pazina nalazi se i Državni arhiv, koji je po svojoj građi jedan od najbogatijih u Hrvatskoj. U neposrednoj blizini možemo pronaći i Franjevački samostan koji posjeduje najstariju knjižnicu u Istri. Uz sam samostan, smjestila se i crkva Pohodaenja Blažene Djevice Marije koja datira iz 15. stoljeća, a nedaleko nje nalazi se i Župna crkva svetog Nikole oslikana freskama svetog Mihovila, scenama postanka svijeta i borbom dobrih i palih anđela.

Središte današnjeg kulturnog i društvenog života Pazina je zgrada Spomen doma koja se nalazi u samom centru Pazina, a otvorena je 1981. godine.

² Etnografski muzej Istre - Museo etnografico dell'Istria, URL: <https://www.emi.hr/hr/muzej/o-nama/>

3.2. ZNAMENITOSTI DRAGUĆA

Iako je Istra prepuna malih mjestašca poput ovog, Draguč krasi razni povijesni elementi i građevine zbog kojih se on ističe među drugima. Čak se četiri crkve nalaze u mjestu, od kojih su dvije s freskama. Zidno slikarstvo je praksa koja je nekad bila vrlo rasprostranjena na ovom području, a o tome nam govori i podatak da je na području Istre čak 150 lokaliteta s freskama. Crkva sv. Elizeja iz 13. stoljeća najstarija je crkva u mjestu te je smještena na sam ulaz u Draguč. Vanjski izgled crkve izdvaja se kao jedinstven za ovo područje zbog planskog slaganja kamena naizmjenično u dvije različite boje, dok su unutrašnji zidovi crkve oslikani freskama nepoznatog autora iz istog stoljeća kad je i crkva izgrađena. Kao i većina oslikanih lokaliteta u Istri i ova je u 16. stoljeću odlukom Crkvenog koncila morala biti prilagođena pravilima istog te su zidovi premazani bijelom bojom, a freske pokrivene. Preko njih je u 16. stoljeću naslikan drugi sloj fresaka čiji su tragovi vidljivi i danas, a 1947. godine za vrijeme restauracije otkriven je sloj starijih fresaka. Na suprotnom kraju sela, nalazi se crkvica sv. Roka iz 16. stoljeća, također prekrivena freskama. Na ovoj je strani Draguča nekad bio ulaz u mjesto, te je crkvica bila izgrađena izvan obrambenih zidina u svrhu, kako se to onda vjerovalo, zaštite od kuge. Freske je izradio Antun iz Padove u dva navrata, 1529. i 1537. godine i to posvjedočio jedno glagoljskim, a drugo latiničnim natpisom. Naime, kad kažemo Antun iz Padove, ne mislimo na grad u Italiji već na jedno malo mjestašce preko puta Draguča. Zanimjiva činjenica je ta da kroz male prozorčice smještene na vratima crkve, osim okolnih sela poput Vrha, Zrenja, Zamaskog dola i Motovuna, možemo vidjeti i autorovo rodno mjesto, Kašćergu. Za razliku od fresaka u crkvici sv. Elizeja, ove su u odličnom stanju zahvaljujući učestalim restauracijama kako unutarnjeg, tako i vanjskog djela.

Zahvaljujući svojim freskama, Draguč je postao dom tzv. Kuće fresaka (Casa degli affreschi a Draguccio). Ovo je rezultat suradnje između Istarske županije, Općine Cerovlje, Regije Veneto i Ministarstva kulture, koji su zajednički projektom u prostoru stare škole u glavnoj ulici 2016. godine otvorili Kuću fresaka za javnost. Opremljena je u sklopu projekta REVITAS II, financiranog putem IPA prekogranične suradnje između Slovenije i Hrvatske 2007. – 2013., s ukupnim proračunom od 843.058, 49 eura. Projekt REVITAS II fokusiran je na revitalizaciju unutrašnjosti Istre kroz razvoj održivog kulturnog turizma. Istarska županija, kao jedan od partnera projekta, odlučila je opremiti Kuću fresaka s turističkim info centrom, galerijom, konferencijskom salom i prostorom za umjetnike (artist in residence). Ovaj prostor omogućuje posjetiteljima doživljaj kulturne baštine Istre putem multimedijalnih interakcija, višejezičnih fotomonografija, informativnih brošura i drugih edukativno-promotivnih materijala. U suradnji

s Ministarstvom kulture i nadležnim konzervatorskim odjelom, osnovan je Centar za freske, koji djeluje u sklopu Kuće fresaka kao odjel Povijesnog i pomorskog muzeja u Puli.

Centar za freske zamišljen je kao referentni centar koji će prikupljati svu relevantnu dokumentaciju vezanu uz zidno slikarstvo, s aktivnostima koje će se odvijati unutar Kuće fresaka, ali i širom Istre. Osim prikupljanja papirne dokumentacije, Centar će izraditi digitalnu bazu podataka o istarskoj pokretnoj i nepokretnoj kulturnoj baštini. Njegove aktivnosti uključuju organizaciju stručnih, znanstvenih i popularnih predavanja o zidnom slikarstvu, restauraciji i konzervaciji istarske kulturne baštine, kao i organizaciju stručnih skupova i terenske nastave za učenike i studente srodnih disciplina. Također, Centar će pružati podršku restauratorskim i konzervatorskim radovima na zidnim slikama, izrađivati kulturno-povijesne vodiče te raditi na popularizaciji zidnog slikarstva. Upravo se kroz primjer Kuće fresaka može razmatrati trenutna kulturna politika i smjer razvoja Draguća i središnje Istre kroz isprepleten suodnos donositelja politike na regionalnoj i lokalnoj razini, lokalnog stanovništva, kulturne ponude mjesta te potražnje i interesa posjetitelja.

Od ostalih znamenitosti spomenuti će crkvu Svete Krunice, poznatu i kao Gospa od Ružara sagrađenu 1641. godine na temeljima starije crkve. Danas je ova crkva dom vrijednoj zbirci umjetnina, među kojima se ističu oltarne slike i pet drvenih oltara, nekada korištenih u ostalim crkvama Dragučtine. Jedan od ovih oltara potječe iz sada nepostojeće crkve svetog Silvestra na Starom Draguću, brdu 2 kilometra istočnije od Draguća, također poznat i kao najviši vrh središnje Istre s položajem od čak 504 metra nadmorske visine. Glavna ulica Draguća, popločana kamenom, vodi do središnjeg trga, gdje dominira zvonik župne crkve iz 1844. godine. Trg je okružen baroknim građevinama, poput kuće kapetana Draguća, a atmosferu upotpunjuju velika stabla ladonje i stari kameni stol, simbol nekadašnje gradske samouprave. Fontana iz 1888. godine dodatno krase trg, dok se prema jugozapadu otvara očaravajući pogled na Grimaldu i jezero Butoniga. Tu je i renesansna kula iz 15. stoljeća, koju je dao sagraditi venecijanski providur Francesco Basadonna. Njegov grb ugrađen je u zid pored stepenica koje vode do kule, a reljef lava svetog Marka, simbola Venecije, smješten je s desne strane. Župna crkva svetog Križa, izgrađena u 15. stoljeću, s vremenom je doživjela brojne preinake. Unutrašnjost crkve obilježena je inventarom iz 19. stoljeća, a posebno se ističe oltarna slika Veneria Trevisana, istaknutog slikara iz Vodnjana, čija su djela rasprostranjena diljem Istre. Crkva je podignuta na mjestu nekadašnjeg kaštela, čiji su ostaci još uvijek vidljivi. Prolaz s lučnim vratima vodi u sotoportik, gdje su sačuvani tragovi prsobrana iz vremena kada je kaštel

imao obrambenu funkciju. Iznad sotoportika nekoć se nalazio fontik, skladište za žito i brašno, koje je služilo kao zaštita od gladi i nestašica u kriznim vremenima.

3.3. OSTALA KLJUČNA ODREDIŠTA CENTRALNE ISTRE

U središtu Istre, općina Cerovlje zauzima značajno mjesto zbog svoje povijesne i kulturne baštine. Naselje je postojalo već u 13. stoljeću, no dobiva poseban značaj 1876. godine kada se izgradila željeznička pruga od Divače do Pule. Ova pruga je omogućila Cerovlju da postane ključna stanica za opskrbu parnih lokomotiva vodom i ugljenom. Povijesni značaj Cerovlja ogleda se i u crkvi sv. Trojstva iz 15. stoljeća, kao i u župnoj crkvi Uznesenja Bl. Djevice Marije koja je sagrađena u 19. stoljeću. Osim toga, Cerovlje je poznato po svojoj karnevalskoj tradiciji koja privlači šarene povorke maškaranih grupa iz središnje Istre početkom svake godine. U okolici Cerovlja, zanimljiva je i povijest kaštela i dvoraca. Na uzvisini iznad Paza, s koje se pruža pogled na Boljunsko polje i Učku, smjestio se kaštel koji je nekada bio strateški važan za Pazinsku knežiju. Iako je sačuvan samo manji dio ove moćne utvrde, posjetitelje će fascinirati crkva sv. Vida s freskama majstora Alberta iz Kostanza iz 1461. godine. Nedaleko Paza, nekadašnji su vladari ovog područja, obitelj Barbo, 1529. godine sagradili Kaštel Possert, danas prenamijenjeno u izletište i predivan vidikovac. Zadnje valja spomenuti dvorac Belaj, smješten nedaleko Cerovlja, kao takav, jedino je imanje u Hrvatskoj na kojem su vinarstvo i dvorac nastali i razvijali se paralelno. Ovaj kompleks uključuje dvorac koji je 1575. godine sagradila plemićka obitelj Barbo te veličanstven vinograd. Zbog svoje jedinstvene pozicije i impozantne veličine, Belaj je kroz povijest bio ključna točka za administraciju ovog kraja. Danas je registrirana kao povijesna baština Hrvatske i privlači posjetitelje zainteresirane za povijest, prirodu, istarsko vino i kuhinju.

Na imanju djeluju dvije vinarije – Dvorac Belaj i Podrum Belaj. U Dvorcu Belaju možete posjetiti i trgovinu s raznim vrstama vina karakterističnim za ovo područje, degustaciji vina uz prekrasan pogled, kao i u organizaciji svečanih slavlja i drugih događaja.

Gračišće, slikovito smješteno na brežuljku između Pićna i Pazina, predstavlja pravog čuvara istarske povijesti. Ovaj srednjovjekovni gradić, nekada poznat kao Gallignana, očarava svojim kulturnim naslijeđem i arhitektonskim draguljima. Gradić je poznat po očuvanim srednjovjekovnim zidinama koje su se gradile od 12. do 16. stoljeća, a danas su vidljive na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj strani grada. Unutar zidina, grad se ističe svojim jedinstvenim urbanim planom, s brojnim trgovima i crkvama koje čine njegov karakterističan izgled.

Jedna od najvažnijih građevina je Crkva sv. Marije na Placu, koja datira iz 15. stoljeća. Njezina barokna trijem spaja sakralnu i javnu funkciju, a unutar crkve se nalaze freske s prikazom Poklonstva kraljeva te glagoljski i latinski grafiti. Kapela sv. Antuna, najstarija sakralna građevina u Gračišću, podignuta je 1381. godine i poznata je po Gračaškom raspelu iz 18. stoljeća. Velika barokna Crkva sv. Vida, koja je sagrađena u 18. stoljeću i zamijenila stariju romaničku crkvu, dominira sjevernim dijelom grada. Unutar crkve se nalazi kip sv. Vida s maketom grada iz 15. stoljeća. Crkva sv. Eufemije, izvorno romaničko-gotička, datira iz 1383. godine i obnovljena je 1846. godine. U njoj se čuvaju monumentalno raspelo iz 13. stoljeća i obnovljeni oltar Bogorodice. Na južnom dijelu grada nalazi se ruševna Bratovštinska crkva sv. Pangraca, izgrađena u 14. stoljeću, nekada ukrašena freskama iz 15. stoljeća. Ove značajne građevine i detalji, poput uklesanog čekića na kovačevoj kući iz 1451. godine, svjedoče o bogatom kulturnom naslijeđu Gračišća, čineći ga dragocjenim dijelom istarske baštine.

Pod hladovinom stoljetnih pinija, izdaleka ćete prepoznati Karojbu, čije naslijeđe otkrivaju antički spomenici pronađeni u crkvi sv. Andrije. U antičko je doba oko izvora Valigaštar bio smješten rimski vojni logor, u blizini kojeg su se križale rimske ceste. Današnje ime Karojba vjerojatno potječe od naziva 'Quadrivium', što označava raskrižje četiri puta.

Regija koja je nekada bila dom srednjovjekovnom utvrđenom naselju Lupoglav, poznatom i kao Mahrenfels, nudi fascinantno uvid u povijest i strategiju toga doba. Smješten na nepristupačnom brijegu ispod litica Učke, iznad današnjeg groblja Gorenje Vasi i crkvice Blažene Djevice Marije od Krunice, Lupoglav je igrao ključnu ulogu kao „čuvar prijelaza“ preko Učke. I dan danas, Lupoglav je jedan od glavnih prometnih raskrsnica u Istri te je čvorište cestovnih pravaca koji povezuju Istarsku županiju s ostatkom Hrvatske te je domaćin važnom željezničkom čvorištu na pruzi Pula – Ljubljana. Iako je mijenjao mnoge vlasnike, tek je Pompeo Brigido poduzeo drastičan korak, napuštajući srednjovjekovni kaštel 1643. godine kako bi izgradio novu rezidenciju, dvorac Brigido. Ovaj dvorac, više nalik gospodarskoj zgradi nego luksuznom prebivalištu, danas je smješten istočno od željezničke stanice, kao podsjetnik na promjene kroz koje je regija prošla.

Pred ulazom u slikoviti Pićan nalazi se kip svetog Ivana Nepomuka, zaštitnika mostova i ispovjednih tajni, iz 1714. godine. Izvan zidina, uz groblje, smještena je crkvice sv. Mihovila s freskama iz 15. stoljeća. U prošlosti je Pićan imao pokretni most, a nedaleko od njega nalazi se spomenik Pićancima poginulim u Drugom svjetskom ratu i crkvice svetog Roka, izgrađena u doba velike epidemije kuge. Ulazimo u stari dio grada kroz gradska vrata iz 14. stoljeća, obnovljena 1613. za biskupa Antonia Zara. Zara, filozof i obnovitelj biskupske palače, započeo

je gradnju katedrale koja je uništena 1653. tijekom velike bune kmetova. Vidikovac Franje Ferdinanda pruža prekrasan pogled na središnju Istru. Francuski prijestolonasljednik bio je toliko impresioniran tim krajobrazom da je planirao ponovno posjetiti Pićan s suprugom Sofijom, no oboje su tragično poginuli u atentatu u Sarajevu 1914. Nasuprot župne crkve nalazi se rodna kuća Matka Brajše Rašana, skladatelja istarske himne "Krasna zemljo"³.

Sveti Lovreč, prva urbanizirana općina u Hrvatskoj nalazi se na rubu središnje Istre, gledajući prema zapadu poluotoka. Tijekom razdoblja mletačkog kapetana Giovannia Contarinija, grad je doživio značajne promjene koje su oblikovale njegov izgled i funkcionalnost. Osim što je sagrađeno čvrsto gradsko utvrđenje, prošireni su i gradski bedemi prema istoku, uključujući baziliku svetog Martina. Ove promjene nisu bile samo estetske prirode, već su služile i vojnoj svrsi, što se jasno odražava na monumentalnim Velikim vratima. Velika vrata predstavljaju impozantni ulaz u grad, ukrašen mletačkim simbolom lavom svetoga Marka, koji drži zatvorenu knjigu, što označava ratne godine u kojima su vrata sagrađena. Ovaj ulaz ne samo da služi kao prijelaz u grad, već je i simbol moći i autoriteta mletačke republike. Nedaleko od Velikih vrata nalazi se Plac, središnji trg grada. Bazilika svetog Martina, trobrodna ranoromanička crkva, predstavlja vrhunac arhitektonskog naslijeđa Svetog Lovreča. U njoj se nalaze najstarije freske u Istri, nastale u 11. stoljeću, a također i najstarije orgulje u regiji, rad majstora Petra Nakića iz 1735. godine, koje su restaurirane 2013. godine. Ova bazilika je, ne samo arhitektonsko čudo, već i važno kulturno dobro koje čuva bogatu povijest i umjetničke vrijednosti. Sjeverno od bazilike nalazi se kamena cisterna ukrašena grbovima i likom svetog Lovre, zaštitnika mjesta. Ova cisterna, koja je preživjela do danas, simbolizira važnost upravljanja vodnim resursima u prošlim vremenima, posebno tijekom suša. Četverokutna kula Funtanela sadrži kameni rezervoar za vodu iz 1331. godine, koji predstavlja prirodni izvor vode i ukazuje na značaj vodnih resursa za grad. Ova kula je još jedan primjer kako je Sveti Lovreč intenzivno koristio svoje arhitektonske resurse za održavanje i opskrbu vodom. Obrambene zidine grada, uključujući trokutaastu kulu i visoki zvonik - kulu, svjedoče o vojnoj snazi i strategiji grada. Ove zidine, koje su kasnije integrirane u stambene zgrade, pružaju uvid u složene obrambene strukture koje su štatile grad. Na kraju, crkva svetog Blaža, izgrađena 1460. godine, sadrži slojeve fresaka koji prikazuju povijesne i religijske motive. Zvono ove crkve označavalo je raspodjelu vode tijekom velikih suša, što ističe važnost vodoopskrbe u životu grada. Sveti Lovreč nije samo mjesto bogate povijesti i kulture, već i primjer kako su arhitektura i urbanizam

³ Grad Pazin, URL: https://www.pazin.hr/o-pazinu/povijesne-licnosti/matko-brajsa-rasan/?_id=DOUDPxx=18262508261498133582

odražavali svakodnevne potrebe i povijesne okolnosti. Njegove zidine, cisterne, i crkve pričaju priču o ljudskoj sposobnosti da se prilagodi i opstane kroz stoljeća.

Sveti Petar u Šumi, skroz drugačije istarsko mjesto za koje bi se moglo reći da nema apsolutno pa nikakva obilježja tipična za istarsko naselje, dobio je ime po benediktinskom samostanu koje se u povijesnim dokumentima spominje od 1174. s nejasnom napomenom da postoji već 50 godina. Dok su mnoga istarska mjesta i gradovi formirani oko brda s crkvom i zvonikom, a kuće su se nizale uz rubove brda, Sveti Petar u Šumi se razvijao drugačije. Ovdje, kuće nisu bile smještene oko crkve ili samostana, već su stanovnici živjeli u raštrkanim zaseocima, smještenim uz polja, vinograde i na rubovima kraških dolaca ispunjenih crvenicom. Ova raspodjela naselja odražava tradiciju i način života koji je preživio do danas, održavajući vezu s poljoprivrednim radom i prirodnim okruženjem. Od znamenitosti primarno se ističe Pavlinski smostan i crkva sv. Petra i Pavla iz 1775. godine uređena u baroknom stilu, a nakon nje i Supetarski ulomak, kamen iz srušenog samostanskog zida na kojem su uklesana slova glagoljice i ćirilice.

Nedaleko Svetog Petra u Šumi, dolazimo do Tinjana, povijesno i kulturno bogatog mjesto u Istri kojeg ćemo najbolje upoznati krenemo li od vidikovca 'spod ladonje', odakle se pruža pogled na plodnu dolinu prema Kringi, Svetom Petru u Šumi i Ježenju. Od turističkih atrakciji možemo vidjeti stazu suhozida dugu četiri kilometra koja nudi jedinstven doživljaj hodanja kroz netaknutu prirodu prema Kringi, poznatoj po legendi o vampiru Juri Grandu.

Za ljubitelje biciklizma, biciklistička staza "Od lokve do lokve" duga 35 kilometara, povezuje stare lokve koje su obnovljene i danas služe kao odmorišta za bicikliste. Tinjan je poznat i po suhozidima i kašunima, specifičnim za područje Istre, s varijacijama oblika i smještaja u dolcima. Tipične kamene kuće s baladuram i monumentalnim portunima posebno su očuvane u manjim selima, pružajući autentičan pogled na arhitekturu ovog kraja. Županski stol, smješten ispod ladonje, svjedoči o starim običajima odlučivanja unutar seoskih zajednica, dok legenda o biranju župana pomoću buhe dodaje šarm ovom povijesnom lokalitetu. U središtu Tinjana, pored zvonika, nekada su stajala gradska vrata s dvoglavim orlom, uz pokretni most koji je vodio prema utvrđenom dijelu grada zvanom Get. I danas su vidljivi ostaci gradskih zidina i kruništa iz 14. stoljeća, a povijesna gradska lođa svjedoči o okupljanjima predstavnika naroda i suca. Župna crkva sv. Šimuna i Jude Tadeja, sagrađena u 18. stoljeću, važan je primjer kasnoga baroka u Istri, dok odvojeni zvonik, visok 28 metara, svojim kruništem daje poseban vizualni pečat Tinjanu. U crkvi se nalaze barokni oltari, uključujući nedavno restaurirani oltar iz stare crkve sv. Antuna. Uz ulicu se nalazi stara škola Casamara i spomenik Jurju Dobrili, istaknuto m

biskupu iz obližnjeg Ježenja. Tinjan je također rodno mjesto poznatog jezikoslovca Josipa Voltića, autora trojezičnog "Ričoslovnika"⁴. Na izlazu iz naselja, uz cestu prema Poreču, nalazi se crkvice sv. Križa iz 13. stoljeća i kalvarija iz 1894. godine, koja zaokružuje povijesno naslijeđe Tinjana.

3.4. KULTURA I AVANTURA: GASTROTURIZAM SREDIŠNJE ISTRE

„Pripremanje i konzumiranje hrane čine dio kulture, ako se pod njom podrazumjevaju svi aspekti ljudskog života koji su naučeni u društvu.“⁵ – time Rabotić započinje svoje djelo '*Selektivni oblici turizma*' te nas uvodi u kulturu gastronomije i njezinu bitnost. Turizam hrane može se definirati kao posjet proizvođačima hrane, festivalima hrane, restoranima i specifičnim lokacijama gdje je kušanje i doživljaj hrane te prehrambenih proizvoda primarni motivirajući faktor za putovanje⁶. Istra je jedna od turistički najrazvijenijih regije Republike Hrvatske, ne samo zbog povijesnog bogatstva i znamenitosti već i zbog dobre i kvalitetne hrane. Kao što je ranije u radu spomenuto, zbog pogodne klime i smještaja, područje središnje Istre vrlo je bogato raznim poljoprivrednim kulturama pa kao rezultat toga otvaraju se mnogi agroturizmi. Središnja Istra kao takva oslanja se na kulturu, tradiciju i gastronomiju te bez samih ljudi, odnosno pojedinca koji su nositelji istih ne bi bilo agroturizama, pa tako ni turističke ponude. Razvojem agroturizma te zbog povećane potražnje turista za autohtonim i lokalnim otvara se sve više takvih lokaliteta te u zadnjih par godina upravo su oni jedni od glavnih motiva dolaska. Zbog izrazito visoke koncentracije turista na istarskoj obali, unutrašnjost poluotoka ostala je gotovo netaknuta te upravo u tom području tradicija se najviše čuva i njeguje. Uz prirodne resurse, gostoljubivost i otvorenost lokalnog stanovništva značajno pridonose razvoju ruralnog turizma i agroturizma. Boravkom na seoskim turističkim gospodarstvima, turisti imaju priliku u potpunosti doživjeti lokalnu tradiciju i način života kroz razgovore i druženje s domaćinima. Razvoj agroturizma te njihovo postojanje pridonosi održivom razvoju ruralnih krajeva, što može značajno povećati konkurentnost Istre na turističkom tržištu i doprinijeti prepoznatljivosti destinacije na globalnoj sceni. Ruralni turizam u Istri počeo je doživljavati značajniji razvoj krajem 20. stoljeća, pri čemu je agroturizam postao najprivlačniji oblik tog segmenta turizma. Kao rezultat, broj turističkih seoskih obiteljskih gospodarstava kontinuirano je rastao. Kao primjer, uzmimo 1999. godinu gdje je u Istri bilo registrirano 37 agroturizma s ukupno 108

⁴ Institut za hrvatski jezik, URL: <http://ihjj.hr/iz-povijesti/josip-voltic-ricoslovnik-ilirickoga-italijanskoga-i-nimackoga-jezika/27/>

⁵ Rabotić B., (2013.), Beograd, Visoka turistička škola strukovnih studija, Selektivni oblici turizma

⁶ Geić, 2011., str. 339.

ležaja, a samo dvije godine kasnije, 2001., taj je broj porastao na 507⁷. Do 2009. broj agroturističkih objekata narastao je na 291, s ukupnim kapacitetom od 2.371 kreveta.⁸ Ovi podaci ukazuju na značajan porast kapaciteta, što svjedoči o ubrzanom razvoju agroturizma. U cilju daljnjeg razvoja ruralnih područja, 2008. godine objavljen je Strateški program razvoja ruralnog područja Istarske županije za razdoblje od 2008. do 2013., koji je izrađen u suradnji Agencije za ruralni razvoj Istre, Istarske županije i Regije Toscana. Ovaj dokument izrađen je kako bi se poboljšalo i uspješnije upravljalo razvojem poljoprivrede, ribarstva i ruralnih područja, s obzirom na ranije propuste i neadekvatnu agrarnu politiku⁹. Istaknute su glavne prednosti, kao što su promocija istarskog identiteta, poboljšanje kvalitete poljoprivrednih proizvoda te ulaganja u infrastrukturu ruralnih područja. S druge strane, glavni nedostaci uključuju nedostatak standardizacije i koordinacije u ruralnom turizmu, rizik od masovnog turizma i prekomjerne izgradnje apartmana, što može rezultirati degradacijom okoliša.

Osim agroturizma, vrlo su posebni i razni gastro festivali. Središnja Istra usitnu je kroz cijelu godinu bogata raznim eventima i događajima na kojima je glavni motiv naravno – lokalni proizvod. Široka ponuda hrane i pića doprinosi većem odazivu na iste, kako od stranaca tako i od lokalnog stanovništva. U moru gastro eventa, posebno bih istaknula Internacionalni sajam pršuta (ISAP) koji se od 2006. godine održava u Tinjanu. Ovaj događaj, odnosno manifestacija, značajno je doprinijela prepoznatljivosti Općine Tinjan i ruralne Istre u cjelini. Kroz ovu manifestaciju očuvanje tradicionalnih proizvoda ide ruku pod ruku s gospodarskim rastom i razvojem ovog kraja. ISAP se ističe kao jedna od najvažnijih turističkih i gospodarskih manifestacija u središnjoj Istri, koju svake godine posjeti više od 25.000 ljudi. (Tinjan, 2019) Općina Tinjan, u suradnji s nadležnim ministarstvima, Istarskom županijom i turističkim zajednicama, organizira međunarodni festival pršuta na kojem se najuspješnijim pršutarima dodjeljuju plakete i priznanja za vrhunsku kvalitetu njihovih proizvoda. Na festivalu se također bira najbolji pršut, prema ocjeni stručne komisije sastavljene od senzorskih analitičara pršuta, članova Udruge senzornih analitičara pršuta – GUSTUS, osnovane u Tinjanu 2010. godine. (Tinjan, 2019)

Samo par kilometra dalje, kroz poznatu '*dragu*', dolazimo do već prije spomenutog Svetog Petra u Šumi i njegove najpoznatije manifestacije – S klobasicom u Europu. Za vrijeme sajma

⁷ <https://zir.nsk.hr/islandora/object/uni:pu:6955/datastream/PDF>

⁸ (Ružić, P., Ruralni turizam Istre: Pretpostavke i činitelji razvoja, stanje i perspektiva, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2011., str. 107-108.)

⁹ (Agencija za ruralni razvoj Istre, Strateški program razvoja ruralnog područja Istarske županije 2008.-2013., Zagreb, 2008., str. 2.)

održavaju se raznovrsni programi, uključujući gourmet i zabavne događaje, glazbene izvedbe, atrakcije te gastro evente posvećene kobasicama i specijalitetima koji se mogu pripremiti od njih. Jedna od najzanimljivijih točaka sajma je svjetsko prvenstvo u nadivanju kobasica na beku, koje je postalo omiljena atrakcija među posjetiteljima. Glavni organizator manifestacije je Općina Sv. Petar u Šumi uz potporu Vlade RH, Ministarstava, Istarske županije, Udruga, brojnih sponzora i suorganizatora.

Zadnji, međutim ne manje važan gastronomski spektakl kojeg valja spomenuti po prvi se put seli u središnju Istru, odnosno na Cerovljanske bare u blizini istoimenog mjesta, a to je Hook&Cook festival. Iako riblje tematike, što i nije najtipičnije za ovo područje, festival je imao pozitivan odjek. Ova je manifestacija odličan primjer suradnje javnog (TZSI, Općina Cerovlje, Športsko društvo Pazinčica), privatnog (udruga Hook&Cook) i civilnog sektora.

4. KULTURNA POLITIKA I ODRŽIVI RAZVOJ

Održivi razvoj, definiran kao „onaj koji zadovoljava potrebe današnjice, a pritom ne ugrožava potrebe budućih generacija“¹⁰ u središnjoj Istri predstavlja ključnu temu za očuvanje prirodnih resursa, unapređenje kvalitete života lokalnog stanovništva i očuvanje kulturne baštine. Trajan razvoj ovog područja uključuje promicanje ekološki prihvatljivih metoda u poljoprivredi, razvoj turizma koji poštuje lokalnu tradiciju i prirodu te poticanje zajedničkog angažmana u očuvanju lokalne baštine. Cilj je osigurati ravnotežu između ekonomskog napretka i zaštite okoliša, čime se doprinosi dugoročnoj održivosti i kvaliteti života.

4.1. STRATEGIJE VEZANE ZA ODRŽIVI TURIZAM

Stvaranje održivog razvoja turizma ili održivog turizma pretpostavlja uvažavanje koncepta održivog razvoja. Održivi razvoj podrazumijeva proces postizanja ravnoteže između gospodarskih, socijalnih i okolišnih zahtjeva, kako bi se „dugoročno osigurao razvoj bez ugrožavanja budućnosti dolazećih naraštaja trošenjem neobnovljivih izvora i dugoročnim devastiranjem i zagađivanjem okoliša“¹¹. Koncept održivog razvoja, uključujući održivi turizam, temelji se na globalno prihvaćenim principima i ciljevima koje postavljaju međunarodne institucije. Ovi principi služe kao okvir za planiranje strategija i ciljeva na nacionalnim, regionalnim i lokalnim razinama upravljanja. Neki od ključnih principa uključuju

¹⁰ Aćimović T, Bartolčić N. i drugi (2022.), Ministarstvo kulture i medija, Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj.

¹¹ Brščić K., Šugar T., Lovrečić K. i Živolić J., (2020.): Održivi turizam u Istarskoj županiji. Preuzeto s: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/65/12/65120133-f2c5-411c-9d75-53d3d590700f/406-09-13_studija_odrzivi_turizam.pdf

supsidijarnost, odnosno hijerarhiju i međuzavisnost između lokalne i globalne razine, gdje lokalne zajednice imaju ključnu ulogu u provedbi održivih praksi, ali uz podršku šireg globalnog okvira. Također, osigurava se pristup osnovnim uslugama i financijskim resursima koji su potrebni za zadovoljavanje osnovnih potreba stanovništva, čime se podržava održivi rast i razvoj. Osnovni dokumenti međunarodnih institucija čine polazne osnove za izradu strategija i studija održivog razvoja, čime se omogućava dugoročna održivost kroz koordinirano planiranje na svim razinama upravljanja. Ovi dokumenti postavljaju temelje za integraciju okolišnih pitanja, sudjelovanje svih dionika u donošenju odluka, ravnopravnost i solidarnost među generacijama, te stvaranje partnerskih odnosa između različitih razina vlasti i sektora društva.

ETIS (Europski sustav pokazatelja za turizam) razvijen je od strane Europske komisije 2013. godine kao alat za mjerenje uspješnosti turističkih destinacija u suočavanju s društvenim, kulturnim, ekološkim i ekonomskim izazovima. ETIS potiče destinacije na inteligentno planiranje turizma te služi kao informacijski alat za donošenje odluka i učinkovito upravljanje turizmom. Sustav je prošao kroz dvije faze pilot - testiranja, prva u razdoblju 2013. - 2014., a druga 2014. - 2015. godine, i u početku se sastojao od 20 osnovnih i 40 opcionalnih pokazatelja raspoređenih u četiri glavne kategorije: upravljanje destinacijom, sociokulturni utjecaj, ekonomska vrijednost i utjecaj na okoliš. Nakon implementacije i testiranja na više od 100 destinacija, sustav je revidiran, a 2016. godine objavljen je priručnik koji uključuje 43 osnovna pokazatelja, realističnija i prilagođena na temelju stečenih iskustava iz faze testiranja.

Ovi pokazatelji omogućuju turističkim destinacijama usporedbu svojih rezultata kroz godine, ali i među različitim destinacijama, pružajući tako temelj za praćenje održivosti i kontinuirano poboljšanje upravljanja. Kako bi destinacije mogle izračunati pokazatelje, ETIS predlaže provođenje anketa usmjerenih na različite ciljane skupine: posjetitelje, stanovnike, poduzeća i dionike zadužene za upravljanje destinacijama. ETIS je univerzalno primjenjiv u bilo kojoj destinaciji, što omogućuje vremensku usporedbu i usporedbu među destinacijama na međunarodnoj razini.

Hrvatski opservatorij održivog razvoja turizma - CROSTO ima nekoliko ključnih zadaća koje su usmjerene na poticanje održivog turizma u Hrvatskoj. Među njima su određivanje zajedničke metodologije za mjerenje pokazatelja, koja osigurava dosljednost i usporedivost podataka među različitim destinacijama. Osim toga, CROSTO radi na institucionalnom organiziranju dionika kroz formiranje lokalnih radnih skupina, koje uključuju predstavnike različitih sektora i zajednica, čime se osnažuje lokalna uključenost u proces praćenja i razvoja turizma. Također,

jedan od važnih zadataka opservatorija je podizanje razine javne svijesti o važnosti mjerenja učinaka turizma, kako bi se osiguralo bolje razumijevanje i podrška održivom razvoju na svim razinama.

U okviru ovog istraživanja, proveden je intervju sa Sanjom Kantaruti, direktoricom Turističke zajednice središnje Istre, kako bi se dobila jasnija slika o trenutnoj situaciji, izazovima i perspektivama razvoja turizma u regiji. Središnja Istra danas predstavlja jednu od rijetkih turističkih destinacija koja uspješno balansira između autentičnosti i modernih turističkih zahtjeva. Kroz razgovor s direktoricom, otkriveni su ključni izazovi i mogućnosti koje stoje pred ovom regijom. Direktorica naglašava kako se središnja Istra ponosi svojom prirodnom i kulturnom baštinom, koja je, prema njezinim riječima, „osnovna vrijednost koju moramo zaštititi dok gradimo našu turističku ponudu. “Održivi razvoj je ključna smjernica za budućnost turizma u središnjoj Istri“, a kako ističe Kantaruti, masovni turizam nije opcija za ovu regiju jer bi to, kako ona kaže, „izgubilo sve ono po čemu je središnja Istra posebna - mir, autentičnost i odsustvo gužvi.“ Umjesto toga, regija se fokusira na selektivni turizam, nudeći jedinstvena iskustva koja se temelje na očuvanoj prirodi, kulturnom naslijeđu i lokalnoj gastronomiji. Jedan od izazova s kojima se suočavaju jest održavanje kvalitete usluga u uvjetima rastućih očekivanja turista. „Jako nemamo kapacitete za elitni turizam, radimo na poboljšanju naše ponude tako da odgovara zahtjevima modernih posjetitelja, a istovremeno čuvamo autentičnost i mir koji su ključni za našu regiju“ - objašnjava ona. Također je spomenula kako je ključno regulirati prostorne planove kako bi se spriječila nekontrolirana izgradnja i sačuvala vrijednost lokalnog prostora. Kultura igra važnu ulogu u razvoju turizma središnje Istre, a direktorica ističe da su kulturne manifestacije ključne za privlačenje posjetitelja izvan glavne turističke sezone. „Naša kulturna baština i manifestacije predstavljaju značajan dio turističke ponude, a mi kontinuirano radimo na promociji i očuvanju tih vrijednosti skloni“ - dodaje. Financijska sredstva za kulturne projekte dolaze iz različitih izvora, uključujući lokalne i regionalne turističke zajednice, što omogućava organizaciju kvalitetnih događaja. Direktorica također naglašava važnost očuvanja ravnoteže između turizma i lokalnog načina života. „Jako turizam donosi prihode, važno je osigurati da ne ugrozi kulturne resurse niti promijeni način života lokalnog stanovništva.“

4.2. KULTURNA POLITIKA DRAGUĆA I SREDIŠNJE ISTRE

Kulturna politika predstavlja ključni okvir za očuvanje, promicanje i razvoj kulturnih vrijednosti neke regije, u ovom slučaju regije središnje Istre i Draguča. Čitanjem pregleda

kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj susrećemo se s informacijom kako cijela Istarska Županija posjeduje značajnu kulturnu infrastrukturu koja igra ključnu ulogu u očuvanju i promicanju lokalne kulture. Među istaknutim kulturnim centrima su Kulturni centar Kalvarija, Polivalentni kulturni centar Istarske županije i Srpski kulturni centar.¹² Ovi centri ne samo da nude prostor za kulturne aktivnosti i manifestacije, već i služe kao resursi za kulturnu participaciju, obrazovanje i očuvanje kulturne baštine. Razvoj kulturne infrastrukture ima značajan utjecaj na manje zajednice kao što je Draguč, koje je poznato po svojoj bogatoj kulturnoj povijesti i tradiciji. Iako Draguč nije izričito spomenut u kontekstu navedenih kulturnih centara, opći trend ulaganja u kulturne resurse i infrastrukturu doprinosi jačanju kulturnih i turističkih potencijala takvih manjih mjesta. Kulturni centri u Istri pružaju platformu za organizaciju lokalnih događanja, očuvanje tradicija i jačanje zajedničkog identiteta, što u konačnici doprinosi održivom razvoju i prosperitetu malih naselja.

Lokalna politika, odnosno Općina Cerovlje, uz suradnju s turističkom zajednicom, ima značajnu ulogu u financiranju i sufinanciranju raznih projekata i događaja u Draguču. Dokumenti o financijama općine Cerovlje pokazuju kako su sredstva namijenjena različitim aktivnostima i projektima u Draguču značajna za njegov razvoj i povećanje turističkog značaja. Na primjer, za različite događaje u općini, uključujući poznati događaj 'Bajsi u Draguču', iz Županijskog proračuna dodijeljeno je 4.300 eura. Također, izvršeno je pojačano održavanje javne rasvjete na području MO Cerovlje i Draguč, uključujući i ostala okolna naselja, s ugradnjom 8 novih kompleta rasvjetnih tijela, u ukupnom iznosu od 13.677 eura.¹³ Sanacija poljoprivrednih puteva također je provedena kako bi se otklonile štete nastale uslijed velikih količina padalina, većinom na području MO Draguč. Pored toga, dana je donacija vjerskoj zajednici, konkretno Župi Draguč. U okviru programa 'WiFi4EU', pokriveni su troškovi podatkovnog prometa na 8 točaka bežičnog interneta postavljenih diljem Općine, uključujući Borut, Cerovlje, Draguč, Pazinski Novaki i Gologoricu. Također, u okviru 'Programa 1016' Poticanje razvoja turizma, dodijeljena su sredstva Turističkoj zajednici središnje Istre sukladno potpisanom Sporazumu za redovito funkcioniranje ureda u Pazinu. Ova sredstva su između ostalog sufinancirala opremanje i uređenje vidikovca kod Crkve Sv. Roka u Draguču.

¹² Aćimović T, Bartolčić N. i drugi (2022.), Ministarstvo kulture i medija, Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj. Preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pregled%20kulturnog%20razvoja%20i%20kulturnih%20politika%20u%20Republici%20Hrvatskoj.pdf> (str. 238)

¹³ <https://www.cerovlje.hr/hr/uprava/proracun-i-financije/financijski-izvjestaji> (dokument o Godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna Općine Cerovlje za 2023.g. – Obrazloženje)

5. VIZIJE I STRATEGIJE

5.1. STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA

Izrada Strategije razvoja turizma središnje Istre 2018. - 2025. temelji se na ugovoru koji se provodi u sklopu projekta INSiGHTS – 'Integrated Slow, Green and Healthy Tourism Strategies' - INSiGHTS, DTP1-147-2.2, prijavljenog na Program transnacionalne suradnje Dunav 2014-2020¹⁴. Svrha strategije je istražiti potencijale sporog, zelenog i zdravog turizma s ciljem integriranog razvoja održivog turizma, uspostave višedioničkog upravljanja destinacijom i lokalnih prirodnih i kulturnih resursa. Ova strategija usmjerena je na razvoj primjenjivih rješenja koja će adresirati ključne izazove s kojima se suočava turizam u Središnjoj Istri. Fokus će biti na nekoliko ključnih područja kako bi se osigurao održiv i dugoročan razvoj sektora. Prvo, strategija se bavi pitanjem sezonalnosti, koja često utječe na stabilnost turističkog sektora. Po navedenom planu, razvijati će se mjere i aktivnosti koje će pomoći u ravnotežnijem raspoređivanju turističkih posjeta tijekom cijele godine. Cilj je smanjiti ovisnost o vrhunskim sezonskim periodima i omogućiti konstantan protok posjetitelja, čime se osigurava stabilniji prihod i bolja iskorištenost resursa. Osim toga, strateški plan se usredotočuje na održivi ekonomski razvoj, težeći postizanju ravnoteže između gospodarskog rasta i očuvanja okoliša. Implementirat će se politike i prakse koje omogućavaju rast turizma uz minimiziranje negativnog utjecaja na prirodne i kulturne resurse, istovremeno podupirući lokalne zajednice i gospodarstva. Unapređenje kvalitete postojećih proizvoda i usluga, kao i razvoj novih, bit će ključni cilj strategije. Naglasak će biti na stvaranju i promoviranju održivih i zelenih proizvoda koji ne samo da zadovoljavaju potrebe posjetitelja, već i pridonose očuvanju okoliša. Kvaliteta će se povećavati kroz inovacije i stalno unapređivanje turističke ponude, s ciljem pružanja izvrsnog iskustva svim korisnicima. Na kraju, važan aspekt strategije bit će uspostavljanje kvalitetnog i koordiniranog upravljanja destinacijom. Ovo uključuje usklađivanje različitih interesa i aktivnosti kako bi se osigurala učinkovita primjena strategijskih mjera. Kvalitetno upravljanje pomoći će u optimiziranju resursa, poboljšanju komunikacije između svih dionika i povećanju ukupne atraktivnosti destinacije. Sve ove komponente zajedno će stvoriti

¹⁴ Općina Motovun, (2019.), Strategija razvoja turizma područja turističkih zajednica središnje Istre, Motovuna i Žminja 2018.-2025

sveobuhvatan okvir za razvoj turizma u Središnjoj Istri, s naglaskom na dugoročnu održivost i pozitivne učinke na lokalnu zajednicu i okoliš.

U procesu izrade strategije razvoja turizma za Središnju Istru primijenjeni su različiti metodološki postupci kako bi se osigurala sveobuhvatna i primjenjiva strategija. Projekt je uključivao pet radionica s lokalnim dionicima, pri čemu je svaki korak bio usmjeren na ključne aspekte razvoja. Prvi korak u procesu bio je definiranje lokalnih razvojnih prioriteta. Ovaj korak uključivao je usklađivanje s prioritetima postojećih strateških dokumenata i provođenje analize trenutnog stanja. Cilj je bio identificirati razvojne izazove i prilike te razumjeti specifične potrebe regije. Nakon toga, fokus je prešao na izradu strategije i definiranje vizije. Ovaj dio procesa uključivao je razvijanje strateških smjernica koje će voditi budući razvoj turizma, uz jasno definiranje vizije koja će služiti kao temelj za sve daljnje aktivnosti. Razvoj modela i planiranje pilot aktivnosti činili su sljedeći korak. U ovoj fazi, strategija je prošla kroz fazu modeliranja i testiranja predloženih aktivnosti kako bi se provjerila njihova učinkovitost u praksi. Osnježavanje regionalnih i lokalnih dionika bilo je ključno za uspjeh strategije. Kroz radionice usmjerene na jačanje kapaciteta dionika, nastojalo se povećati njihovu uključenost i sposobnost za implementaciju strategije. Posljednji dio procesa obuhvatio je stvaranje preporuka za javno zagovaranje i donošenje politika. Ove preporuke bile su usmjerene na osiguranje podrške od strane ključnih dionika i donositelja odluka, što je ključno za uspješno provođenje strategije. Osim radionica, metodološki postupci uključivali su terenske obilaske i sastanke s ključnim dionicima. To je uključivalo radne sastanke s predstavnicima turističkih zajednica Istre, središnje Istre, Motovuna i Žminja, kao i s lokalnim poduzetnicima i predstavnicima gradova i općina. Ovi sastanci imali su za cilj identifikaciju razvojnih ograničenja i ocjenu stanja turističke infrastrukture. Obilazak postojećih atrakcija omogućio je analizu značajki resursno - atrakcijske osnove destinacija kako bi se procijenila njihova konkurentnost. Istovremeno, prikupljeni su podaci o ponudi i potražnji, uključujući smještaj, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, vinare i druge ponuđače, te turistička statistika. Ovi podaci analizirani su koristeći sekundarne izvore informacija kao što su statistički izvori, stručna literatura i web portali. Konzultacijski proces s ključnim dionicima uključivao je ispitivanje stavova kroz individualne intervjuje, dok je konzultacijski proces s ostalim akterima u turizmu provedeno putem i internet anketa kako bi se prikupile dodatne informacije o problemima i razvojnim perspektivama. Na kraju, intenzivna suradnja s Radnom skupinom LAG-a i drugim predstavnicima turističkih zajednica omogućila je analizu strukture razvojnih projekata i sinergijskih potencijala. Ova suradnja obuhvatila je pregled popisa projekata i

poduzetničkih inicijativa kako bi se osiguralo da strategija bude sveobuhvatna i usklađena s lokalnim potrebama i prilikama.

5.2. MASTERPLAN TURIZMA CENTRALNE ISTRE

Masterplan turizma Središnje Istre predstavlja sveobuhvatan strateški dokument koji služi kao temelj za dugoročni i održivi razvoj turističkog sektora ovog područja. Središnja Istra, sa svojim bogatim kulturnim nasljeđem, autentičnim ruralnim krajolikom i sve popularnijim eno - gastronomskim turizmom, nudi značajan potencijal za rast i diversifikaciju turističke ponude. Ovaj plan usmjeren je na stvaranje strateškog okvira koji će omogućiti povećanje konkurentnosti, razvoj održivih turističkih proizvoda te bolje upravljanje destinacijom, uzimajući u obzir specifičnosti lokalne zajednice, prirodne resurse i kulturne baštine. Kroz suradnju s ključnim dionicima, Masterplan postavlja jasne smjernice za budući razvoj, s naglaskom na inovacije, održivost i podizanje kvalitete turističke ponude.

Prioritet je unaprijediti ponudu kulturnog turizma, posebno za segment proizvoda kratkih odmora. Kulturni turistički proizvodi trebaju biti osmišljeni s ciljem smanjenja opterećenja tijekom glavne turističke sezone te usmjeravanja aktivnosti na predsezonu i posezonu. Time bi se omogućilo bolje korištenje postojećih kapaciteta i stvaranje kontinuiranog interesa posjetitelja tijekom cijele godine. Ključni element u postizanju ovih ciljeva je koordinirano djelovanje kulturnog i turističkog sektora. Sinergijom ova dva sektora mogu se osigurati inovativni i održivi turistički proizvodi koji zadovoljavaju sve veće zahtjeve tržišta, a istovremeno čuvaju i promoviraju bogatu kulturnu baštinu regije.

Prvo, iako su metodološki postupci i radionice pažljivo osmišljeni i pokrivaju širok raspon tema, ostaje pitanje koliko su u praksi učinkoviti u osnaživanju lokalnih dionika. Naime, iako je naglašena njihova uključenost u proces, nije sasvim jasno koliko su ti dionici nakon radionica stvarno spremni i sposobni provesti strategije. Također, suradnja između različitih aktera, iako istaknuta kao ključna, često nailazi na izazove zbog različitih interesa i ciljeva, što može otežati koordinaciju. Drugi aspekt odnosi se na terenske obilaske i analize. Iako su oni važni za razumijevanje trenutnog stanja, tekst ne nudi dovoljno informacija o tome kako su ti nalazi kasnije konkretno korišteni u razvoju strategije. Premda su podaci prikupljeni putem anketa i konzultacija, nedostaje jasniji prikaz njihovog utjecaja na konačne planove i akcije. Treće, iako je u strategiji naglašena važnost održivosti i smanjenja sezonalnosti, ne ulazi se dovoljno u dubinu kad je riječ o rješavanju tih izazova. Sezonalnost, na primjer, zahtijeva sveobuhvatan pristup, a samo preusmjeravanje aktivnosti u predsezonu i posezonu možda neće biti dovoljno.

Potrebno je ponuditi konkretnije ideje o tome kako privući turiste izvan glavne sezone i osigurati da te aktivnosti budu financijski isplative i privlačne. Zaključno, iako je strategija opsežna i pokriva sve bitne aspekte turizma u regiji, bilo bi korisno dublje se posvetiti praktičnim pitanjima implementacije. Također, nedostaju jasniji mehanizmi za praćenje uspjeha strategije i prilagodbu u slučaju da se tijekom provedbe pojave nepredviđene prepreke.

6. ZAKLJUČAK

Zaključno, dugoročna održivost središnje Istre ne ovisi samo o strategijama razvoja ili infrastrukturnim projektima, već prije svega o očuvanju njezine jedinstvene duše – povijesti, kulture i tradicije koja je oblikovala identitet ovog područja. U svijetu gdje se mnoge destinacije suočavaju s homogenizacijom i gubitkom autentičnosti, središnja Istra ima priliku zadržati ono što je čini posebnom, a to su njezini ljudi, njihova predanost lokalnim vrijednostima i duboko ukorijenjena povezanost s prošlošću. Održivi razvoj ovdje ne smije biti samo ekonomski cilj, već i proces koji čuva esenciju mjesta, potičući lokalnu zajednicu da bude aktivni sudionik u oblikovanju budućnosti. Suradnja između javnog sektora i lokalnog stanovništva ključna je kako bi se osigurala sinergija koja ne samo da štiti, nego i oživljava kulturno nasljeđe. Takav oblik suradnje stvara ne samo bolju turističku ponudu, već i jača zajednicu kao cjelinu. Osobito važna je uloga edukacije mladih naraštaja, jer upravo oni nose odgovornost za prijenos tradicije i baštine u budućnost. Ulaganje u obrazovanje koje naglašava značaj lokalne povijesti i običaja nije samo pitanje očuvanja, već i pitanje identiteta. Kroz edukaciju, mladi stječu svijest o vrijednosti svog nasljeđa i sposobnost da ga kreativno razvijaju, prilagođavajući ga suvremenim izazovima, a pritom ostajući vjerni korijenima. Središnja Istra može i dalje rasti i razvijati se, ali samo ako ostane vjerna sebi i ako na prvo mjesto stavi svoje ljude i bogatstvo tradicije. Taj sklad između prošlosti i budućnosti, između kulturne baštine i modernih potreba, osigurati će ne samo održivost turizma, nego i očuvanje onoga što Središnju Istru čini neponovljivom i autentičnom destinacijom.

7. SAŽETAK

Tekst se usredotočuje na razvoj gastronomije i agroturizma u središnjoj Istri, Hrvatska, te naglašava važnost održivih turističkih praksi. Turizam hrane i vina sve više se prepoznaje kao ključan za obogaćivanje kulturnih iskustava i poticanje lokalnih ekonomija. Središnja Istra postaje značajna destinacija za agroturizam, s različitim agroturističkim smještajima i manifestacijama koje slave lokalne proizvode poput pršuta i kobasica. Tekst ističe potrebu za održivim turizmom kako bi se uskladio ekonomski rast s očuvanjem okoliša i kulturne baštine.

Održive turističke prakse ključne su za očuvanje prirodne ljepote i resursa regije, uz osiguranje dugoročnih koristi za lokalne zajednice. Strategije za održivi razvoj uključuju angažiranje lokalnih dionika, promicanje ekološki prihvatljivih praksi i smanjenje sezonalnosti turističke aktivnosti.

Ključne riječi: održivost, turizam, kultura, središnja Istra

The text focuses on the development of gastronomy and agrotourism in Central Istria, Croatia, and emphasizes the importance of sustainable tourism practices. Gastronomy and wine tourism are increasingly recognized for their role in enriching cultural experiences and boosting local economies. Central Istria has emerged as a significant destination for agrotourism, with various agro - touristic accommodations and events celebrating local produce, such as prosciutto and sausages. The text underscores the need for sustainable tourism to balance economic growth with environmental preservation and cultural heritage. Sustainable tourism practices are crucial for maintaining the region's natural beauty and resources while ensuring long-term benefits for local communities. Strategies for sustainable development include engaging local stakeholders, promoting eco - friendly practices, and reducing the seasonal fluctuations of tourist activity.

Key words: sustainability, tourism, culture, Central Istria

8. LITERATURA

Aćimović T, Bartolčić N. i drugi (2022.), Ministarstvo kulture i medija, *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto s: <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pregled%20kulturnog%20razvoja%20i%20kulturnih%20politika%20u%20Republici%20Hrvatskoj.pdf>

Agencija Za Ruralni Razvoj Istre, (2008.) *Strateški program razvoja ruralnog područja Istarske Županije 2008.-2013.*, str.2

Brščić K., Šugar T., Lovrečić K. i Živolić J., (2020.): *Održivi turizam u Istarskoj županiji*. Preuzeto s: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/65/12/65120133-f2c5-411c-9d75-53d3d590700f/406-09-13_studija_odrzivi_turizam.pdf

Darovec D., (1996.): *Pregled istarske povijesti*, str.95. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/391924>

Demonja D. i Ružić P., (2010.), Meridijani Zagreb, *Ruralni turizam u Hrvatskoj s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima*

Feletar D., Kranjčev R. i Perica D. (1999.): Hrvatski Zemljopis, *Akropolska naselja Istre*, str.28 i 29. Preuzeto s: https://atlas.geog.pmf.unizg.hr/~nbuzjak/zok_2015/fakultativna_literatura/Naselja_Istre.pdf

Geić S., (2011.), Split, Sveučilište u Splitu, *Menadžment selektivnih oblika turizma*

Hook & Cook, Internet stranica. Dostupno na: <https://hookandcook.eu/hr/nasa-prica/>, 01.09.2024.

Istarska županija, Turistička zajednica Istarske županije, *Master plan turizma Istarske županije 2015.-2025.* Preuzeto s: https://istra.hr/downloadf/Master_Plan_Turizma_Istarske_Zupanije_2015-2025.pdf

Istarska županija, Upravni odjel za poljoprivredu, šumarstvo, lovstvo, ribarstvo i vodoprivredu (2014.), *Zaključak o sufinanciranju manifestacije „S klobasicom u Europu“*. Preuzeto s: https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/novosti/Akti_zupana/2014/201402/201402-22.pdf

Istria gourmet, Internet stranica, *Istarska gastronomija*. Dostupno na: <http://www.istria-gourmet.com/hr/istra/istarska-gastronomija>, 15.08.2024.

Kampanja, Internet stranica. Dostupno na: <https://www.kampanja.net/istra/turizam/tzsi-dola-zinam-jedan-nezaboravnih-dogadjanja-u-sredisnoj-istri/>, 05.08.2024.

Katoličko društvo prosvjetnih djelatnika, *Pregled povijesti Istre*. Preuzeto s: https://www.kdpdi.hr/images/povijesni_pregled_istre_hrv.pdf

LAG središnje Istre, (2023.), *Lokalna razvojna strategija LAG-a „Središnja Istra“ za razdoblje 2023.-2027.* Preuzeto s: <https://lag-sredisnjaistra.hr/wp-content/uploads/2023/12/Lokalna-razvojna-strategija-LRS-LAG-a-Sredisnja-Istra-2023.-2027.pdf>

LAG središnje Istre, Internet stranica. Dostupno na: <https://lag-sredisnjaistra.hr/>, 01.08.2024.

Marko M., (2023.), Diplomski rad, *Gastronomski događaji i utjecaj na destinaciju Istre*. Preuzeto s: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/fthm%3A4645/datastream/PDF/view>

Mišković D., (2009.): Županija Istarska, *Istarska kulturna strategija*. Preuzeto s: https://www.istra-istria.hr/uploads/media/Istarska_kulturna_strategija.pdf

Općina Cerovlje, Internet stranica, *Tradicija*. Dostupno na: <https://cerovlje.hr/hr/turizam-i-kultura/tradicija>, 15.08.2024.

Općina Cerovlje, Internet stranica, *Proračun i financije, Financijski izvještaj*. Dostupno na: <https://www.cerovlje.hr/hr/uprava/proracun-i-financije/financijski-izvjestaji#:~:text=Godi%C5%A1nji%20izvje%C5%A1taj%20o%20izvr%C5%A1enju%20prora%C4%8Duna%20Op%C4%87ine%20Cerovlje%20za%202023.g.%20%2D%20Obrazlo%C5%BEenje>

Općina Motovun, (2019.), *Strategija razvoja turizma područja turističkih zajednica središnje Istre, Motovuna i Žminja 2018.-2025.* Preuzeto s: [https://www.tz-motovun.hr/upload/files/2021/02/Strategija_razvoja_turizma_TZSI_TZOM_TZO%C5%BD_\(2018-2025\).pdf](https://www.tz-motovun.hr/upload/files/2021/02/Strategija_razvoja_turizma_TZSI_TZOM_TZO%C5%BD_(2018-2025).pdf)

Općina Sveti Petar u Šumi, Internet stranica, *Međunarodni sajam „S klobasicom u Europu“*. Dostupno na: <https://svpetarusumi.hr/poziv-izlagacima-x-medunarodni-sajam-s-klobasicom-u-eu-2024/>, 01.09.2024.

Općina Tinjan, Internet stranica, *Znamenitosti*. Dostupno na: tinjan.hr/turizam/znamenitosti, 10.08.2024.

Općina Tinjan, Internet stranica. Dostupno na: <https://tinjan.hr/>, 01.09.2024.

Povijesni i pomorski muzej Istre, Internet stranica, *Kuća fresaka u Draguču*. Dostupno na: <https://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kuca-fresaka-u-dragucu/o-nama/>, 23.07.2024.

Pustijanac M., (2022.), Diplomski rad, *Agroturizam u Istri – izazovi razvoja*. Preuzeto s: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:6955/datastream/PDF/view>

Rabotić B., (2013.), Beograd, Visoka turistička škola strukovnih studija, *Selektivni oblici turizma*

Slana L., Radio HRT, Internet stranica, *Bajsi u Draguču*. Dostupno na: <https://radio.hrt.hr/radio-pula/kultura/bajsi-u-dragucu-3658827>, 15.08.2024.

Šajina L., (2019.), Diplomski rad, *Gastro turizam središnje Istre*. Preuzeto s: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:5300/datastream/PDF/view>

Turistička zajednica središnje Istre, Internet Brošura. Preuzeto s: <https://cms.central-istria.com/assets/39916236-54fb-4f5d-b430-b17f9bda5b4c>, 23.07.2024.

Turistička zajednica središnje Istre, Internet stranica, *Festival Hook&Cook*. Dostupno na: <https://central-istria.com/dogadanja/2024-08/hook-and-cook>, 18.08.2024.

Turistička zajednica središnje Istre, Internet stranica, *Izvorna Istra*. Dostupno na: [Središnja Istra | Izvorna Istra \(central-istria.com\)](#), 23.07.2024.

Zaharija K., (2023.), Diplomski rad, *Analiza ponude ruralnog turizma u središnjoj Istri*.
Preuzeto s: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/fthm%3A4664/datastream/PDF/view>

Županija Istarska, Internet stranica, *Povijesni pregled*. Dostupno na: <https://www.zpuiz.hr/hr/upoznaj-zupaniju/povijesni-pregled/opsirnije/> , 03.08.2024.